

Úvod

Sociální konflikty se v poslední době opět dostávají do centra pozornosti nejen mnoha občanů, ale také sociálních filosofů, sociologů a dalších sociálních vědců. Závažné důsledky ekonomické globalizace a finanční a ekonomické krize zvýraznily sociální spory, jež v západních zemích doutnaly pod povrchem v době hospodářské konjunktury a vlastně byly vážným problémem, a to nejen v rozvojových zemích, vždy. Kritická teorie společnosti patří k těm směrům filosofického a sociálněvědního zkoumání, v nichž výklad sociálních konfliktů vždy hrál klíčovou roli. Také dnes nám kritická teorie nabízí důkladně propracovaný výklad, proč v kapitalistickém světě dochází k vyostřování sociálních nespravedlností, jaké kulturní a politické rozpory významně provázejí ekonomické rozpory a jaká řešení se před námi v tomto komplikovaném terénu otevírají.

Kritická sociální teorie hraje ve výkladu současných konfliktů jedinečnou roli, neboť sama vznikla v období světové hospodářské krize ve třicátých letech 20. století. Od svého vzniku analyzovala klíčové rozpory liberální společnosti, její neschopnost čelit krizi i následně vyústění krize ve světovou válku. Kritická teorie však umožnila pochopit nejen příčiny a důsledky momentální krize, ale také a především nabídla koncepci historického vývoje sociálních konfliktů a civilizačních rozporů. Svou sociální kritikou přitom mířila na kapitalistické, nacistické i sovětské represivní praktiky. Proto byli kritičtí teoretici marginalizováni, nebo dokonce pronásledováni, z Frankfurtu museli před nacismem emigrovat.

Během války i po ní nabídli řadu kritických analýz společnosti, ekonomiky, politiky, umění, později i občanské veřejnosti a sociálních hnutí. Významnou roli hráli kritičtí teoretici v šedesátých letech, v době oživení sociální kritiky. Aktivně se podíleli na debatách o potenciálu demokratického socialismu, a Herbert Marcuse a další autoři se stali výraznou inspirací studentských revolt v USA, Německu, Francii i dalších zemích.

Kritická teorie byla pochopitelně vždy náročnější než praktická politika, a proto si dokázala udržet jistý odstup i od zmíněných praktických reforem a reflektovat nástrahy a možnosti politického zneužití, které se před společensko-politickými projekty otevírají. Její vývoj lze považovat za ztělesnění společenských, politických a kulturních dilemat, jež doprovázela dramatické 20. století a jež jsou stále přítomna v naší době. Kritická teorie byla na rozdíl od mnoha dalších směrů myšlení schopna sebereflexe a revitalizace. O tom svědčí také její krystalizace a utváření několika důležitými směry myšlení, nejprve marxismem, psychoanalýzou a kulturními analýzami a později také existencialismem. V dalším období obstála před výzvami postmodernismu a následně se uplatnila i v diskusích o liberalismu a komunitarismu. V poslední době se podílí na kritických rozborech ekonomické a kulturní globalizace a také na formulacích pojetí globální spravedlnosti.

* * *

Do současných debat kritičtí teoretici a teoretičky významně přispívají svými rozbory sociálně-ekonomických, politických a kulturních nespravedlností, a pomáhají tak formulovat alternativní pojetí společenského uspořádání. Mezi současné nejvýznamnější osobnosti kritické teorie nesporně patří Axel Honneth, který již přes deset let vede Ústav pro sociální výzkum (Institut für Sozialforschung) na Goethe-Universität ve Frank-

furtu nad Mohanem.¹ Právě v tomto ústavu ve třicátých letech vznikla kritická teorie, jež proto bývá také někdy označována jako frankfurtská škola. Honneth navazuje na předchozí ředitele ústavu a výrazné osobnosti první generace kritické teorie, jakými byli Max Horkheimer, Theodor Adorno či Herbert Marcuse. V mnohém následuje rovněž významné autory druhé generace, především Jürgena Habermase. Honneth vede dialog pochopitelně také se svými generačními vrstevníky, s kritickými teoretiky a teoretičkami třetí generace, zejména s Nancy Fraserovou. Kromě toho inspiroval mnohé své bývalé studentky a studenty, kteří dnes utvářejí již čtvrtou generaci kritické teorie (dnešní čtyřicátníci), a také současné studentky a studenty, kteří začínají utvářet generaci pátou. Takováto kontinuita vědeckého zkoumání, jež je zaměřena na praktickou i teoretickou sociální kritiku, poskytuje pevné zázemí pro rozbor sociálních konfliktů.

¹ Axel Honneth se narodil v roce 1949. Studoval filosofii, sociologii a germanistiku na univerzitách v Bonnu, Bochumi a na Freie Universität v Berlíně. Disertační práci obhájil v roce 1982 na Freie Universität, kde během svým doktorských studií působil zároveň jako vědecký asistent na katedře sociologie. V letech 1982–1983 pracoval u Jürgena Habermase na Max-Planck-Institut für Sozialwissenschaften v Mnichově a v letech 1983–1989 u něj byl asistentem na Goethe-Universität ve Frankfurtu nad Mohanem. Poté působil na Wissenschaftskolleg v Berlíně (1989–1990) a na univerzitě v Kostnici (1991–1992). V letech 1992–1996 byl profesorem politické filosofie na berlínské Freie Universität. Od roku 1996 je profesorem sociální filosofie na frankfurtské Goethe-Universität a od roku 2001 je tam rovněž ředitelem Ústavu pro sociální výzkum. Stojí za uvedením, že toto místo profesora sociální filosofie bylo ve 30. letech vytvořeno pro zkoumání kritické teorie, konkrétně pro prvního ředitele Ústavu pro sociální výzkum Maxe Horkheimera, pro něhož bylo zřízeno jako vůbec první stolice sociální filosofie v Německu. Během svého působení Honneth také hostoval na různých univerzitách, například na New School University v New Yorku či na Amsterdamské univerzitě.

Kritičtí teoretici ve svých analýzách, jež jsou filosoficky založeny a sociálněvědně rozpracovány, kladou následující otázky: Jaké příčiny a důvody vedou k sociálním konfliktům? Jaké zneuznání považují lidé za natolik nepřijatelné, aby se kvůli němu do konfliktů zapojili? Jaká morální očekávání o sociální spravedlnosti musejí být zklamána, aby se lidé cítili zneuznání? Jak tyto nespravedlnosti a patologie odstranit? Na tyto a další otázky Axel Honneth formuluje odpovědi v náročně pojatém výzkumném projektu. Směr svého zkoumání si Honneth nejprve vytyčil ve své práci *Kritika moci: Reflexivní stupně v kritické sociální teorii*.² Na jedné straně navazoval na tehdejší kritickou teorii rozvíjenou v Německu, přičemž byl ovlivněn především Habermasovou intersubjektivní teorií,³ na druhé straně se pokusil zpracovat analogické snahy o kritické rozboru moci a zaměřil se přitom na vybrané francouzské práce, konkrétně na rozboru mocenských institucí Michela Foucaulta. V obou případech k moci však vedle důležitých vzhledů do povahy mezilidských vztahů odhalil četné výkladové problémy, které se pak pokusil ve svém dalším zkoumání překonat artikulací vlastního teoretického stanoviska. Svou vlastní teorii poprvé knižně zformuloval v práci *Kampf um Anerkennung (Boj o uznání)*⁴ a od té doby ji postupně rozvíjí jak ve

² Honneth, A., *Kritik der Macht. Reflexionsstufen einer kritischen Gesellschaftstheorie*. Frankfurt/M., Suhrkamp 1988 (v angl. překladu: *The Critique of Power: Reflective Stages in a Critical Social Theory*. MIT Press 1991). Honneth se k Foucaultovi vrátil jako editor textů o jeho díle: Erdmann, E./Forst, R./Honneth, A. (Hg.), *Ethos der Moderne. Foucaults Kritik der Aufklärung*. Frankfurt/M. – New York, Campus 1990 a Honneth, A. (Hg.), *Michel Foucault. Zwischenbilanz einer Rezeption*. Frankfurt/M., Suhrkamp 2003.

³ Srov. s pozdější prací: Honneth, A./Joas, H. (Hg.), *Kommunikatives Handeln*. Frankfurt/M., Suhrkamp 2002.

⁴ Honneth, A., *Kampf um Anerkennung. Zur moralischen Gramma-*

svých dalších individuálních publikacích, tak i ve spolupráci se svým interdisciplinárním badatelským týmem. Podtitul knihy o boji o uznání, „Morální gramatika sociálních konfliktů“, výborně vystihuje obsah Honnethovy teorie. Z tohoto důvodu jsme se rozhodli, že předkládanou knihu o sociálních konfliktech, kterou zaměřujeme na Honnethovu kritickou teorii, nazveme parafrází tohoto podtitulu: *Etika sociálních konfliktů*.

Honneth tedy nezpracovával svoji teorii jako izolovaný projekt, ale naopak ji koncipoval v návaznosti na své rekonstrukce jednotlivých autorů a témat dosavadní kritické teorie.⁵ Teprve z tohoto hlediska je srozumitelná jeho vlastní verze kritické teorie, jež je normativně formulovanou kritickou teorií uznání (*Anerkennung, Recognition*). Na ni se v naší knize zaměřujeme. Teoretické stanovisko načrtnuté v knize *Boj o uznání* je fakticky aktualizací redefinicí koncepce vzájemného uznání jedinců v společnosti, kterou vypracoval Hegel ve své rané práci *System der Sittlichkeit*.⁶ Honneth zde navazuje rovněž na současné kritické teoretiky i další autory, přičemž jeho stanovisko je v nejednom ohledu blízké teorii společnosti a uznání, jež také v návaznosti na

tik sozialer Konflikte. Frankfurt/M., Suhrkamp 1994 (v angl. překladu: *Struggle for Recognition. The Moral Grammar of Social Conflicts*. Cambridge, Cambridge University Press 1995). Srov. též, *Disrespect: The Normative Foundations of Critical Theory*. Cambridge, Polity Press 2007.

⁵ Honneth, A., *Patologie rozumu. Dějiny a současnost kritické teorie*. Přel. A. Bakešová. Praha, Filosofia 2011. Honneth je také editorem vybraných klíčových textů kritické teorie: *Schlüsseltexzte der Kritischen Theorie*. Wiesbaden, VS-Verlag 2005; dále srov. Honneth, A. (Hg.), *Dialektik der Freiheit*. Frankfurt/M., Suhrkamp 2005.

⁶ Hegel, G. W. F., *System der Sittlichkeit*. Hamburg, Meiner 1969. Srov. Hrubec, M., Aktualizační čtení Hegelova pojetí uznání v kontextu mravnosti. In: Znoj, M. (ed.), *Hegelovskou stopou*. Praha, Karolinum 2003, s. 97–106; srov. také Znoj, M., *Mladý Hegel na prahu moderny*. Praha, Univerzita Karlova 1990.

Hegela rozpracoval kanadský filosof a politolog Charles Taylor.⁷

Svoji teorii Honneth vymezuje vztahem mezi kritikou a normativitou. Domnívá se, že je zapotřebí artikulovat kritický postoj k převládajícímu zneuznání osob a formulovat normativní východiska. Ukazuje, jak termíny užívané v kritice v sobě zahrnují rovněž pozitivní sociální předpoklady seberealizace člověka v pospolitosti. Honneth začíná od obecné kritiky, kterou jednotliví lidé a skupiny osob projevují vůči různým institucionálním vzorcům zneuznání. Zkoumá přitom zejména vzorce uznání, jež se projevují v praktikovaných způsobech jednání a chování v rámci pospolitosti v západních společnostech v posledních staletích, tedy v období, jež bývá spojováno s pojmy novověk, moderna a kapitalismus. V návaznosti na sociální kritiky a další autory, jakými jsou Herbert Mead, Karl Marx, Georges Sorel, Jean-Paul Sartre, Donald Winnicott, tak provádí postmetafyzické čtení Hegelova pojetí boje o uznání. Oproti Hegelovi se zabývá posttradičním pojetím mravnosti, jež je formulováno tak, aby obstálo v pluralitě různých pojetí dobrého života, které lidé v pozdně moderní společnosti mají. Záměrně se tedy nezaměřuje na jednotlivé konkrétní projevy mravů, které jsou zatíženy nahodilými partikulárními nároky, ale věnuje se základním institucionálním vzorcům vzájemného

⁷ Ke vztahu k Taylorově komunitaristicky orientované teorii viz Honneth, A., Nachwort. In: Taylor, C., *Negative Freiheit? Zur Kritik des neuzeitlichen Individualismus*. Frankfurt/M., Suhrkamp 1988; Honneth, A., *Kommunitarismus. Eine Debatte über die moralischen Grundlagen moderner Gesellschaften*. Frankfurt/M. – New York, Campus 1993. Srov. s Taylorovými pracemi v češtině: *Etika authenticity*. Přel. M. Hrubec. Praha, Filosofia 2001; *Politika uznání*. In: Gutmannová, A (ed.), *Multikulturalismus. Zkoumání politiky uznání*. Přel. A. Bakešová, M. Hrubec a J. Velek. Praha, Filosofia 2001, s. 123–162.

zneuznání a uznání mezi lidmi. Zkoumá obecné podmínky možnosti dobrého života, konkrétně podmínky možnosti sebeuskutečnění člověka. V tomto smyslu se jedná nikoli o substantiální koncepci mravnosti, ale o formální pojetí mravnosti, jež mapuje vzorce jednání a chování. Přitom se opírá jednak o historické tendence vývoje uznání a jednak o tzv. slabou antropologii,⁸ jež zkoumá právě jen intersubjektivní podmínky sebeuskutečnění jedince, které by si pak lidé podle své volby mohli sami ve vztazích vzájemného uznání s druhými osobami naplnit. Koncepce je na jedné straně formulována tak, aby lidem nevnucovala specifické obsahy jejich života, na druhé straně však aktéry ani nepojímá izolovaně jako atomizované jednotky, nýbrž vychází z intersubjektivního utváření lidského jedince prostřednictvím vzájemného uznání osob v pospolitosti v průběhu dospívání a dalšího života.

Pojetí uznání je zde artikulováno zároveň takovým způsobem, aby prostřednictvím reflexe bojů proti zneuznání marginalizovaných skupin osob v lokálních i zahraničních souvislostech zachycovalo požadavky na uznání, jež se mají teprve naplnit, ať už jsou to požadavky sociálně znevýhodněných skupin, žen či dalších osob. V tomto smyslu existuje v Honnethově normativní teorii vzájemného sociálního uznání mezi osobami v rámci pospolitosti přesah normativní platnosti, který překračuje dosud prosazené vzorce uznání a progresivně naznačuje jejich další možné vývojové trajektorie.

⁸ Honneth, A., Patologie sociálního. Tradice a aktuálnost sociální filosofie. Přel. A. Bakešová. In: *týž, Sociální filosofie a postmoderní etika*. Ed. J. Velek. Praha, Filosofia 1996, s. 27–86. Honneth tyto otázky zkoumal již ve svém ranějším období: Honneth, A./Joas, H., *Soziales Handeln und menschliche Natur. Anthropologische Grundlagen der Sozialwissenschaft*. Frankfurt/M., Suhrkamp 1980 (v angl. překladu: *Social Action and Human Nature*. Cambridge, Cambridge University Press 1988).

Zatímco v knize *Boj o uznání* Honneth poměrně podrobně následuje Hegelovu koncepci uznání, v jeho dalších textech najdeme rozvinutější reformulace jeho vlastní teorie, která je zřetelně vyjádřena například v diskusi s Nancy Fraserovou v jejich společné knize *Přerozdělování nebo uznání?*,⁹ jež vyvolala velkou debatu v mnoha zemích. V této publikaci ukazuje, jakým způsobem je nutné pojmout koncept přerozdělování do rámce teorie vzájemného sociálního uznání osob. V následujících obdobích se občas vrací k analýzám Hegelova díla, jeho přístup k němu je však už volnější a samostatnější. To mu umožňuje postupně recipovat také pozdější Hegelovy rozbory uznání, které dříve odmítal s argumentací, že jsou limitovány tím, že ztrácejí svoji zásadní konstitutivní roli v pospolitosti, neboť od Hegelovy *Fenomenologie ducha*¹⁰ je dominantním výkladovým rámcem v pozadí historický vývoj ducha. Postupně větší rozpracování vlastní teorie uznání v dalších studiích Honnethovi umožnilo aktualizovat a náročnějším způsobem integrovat i myšlenky poslední velké Hegelovy práce *Základů filosofie práva*.¹¹

⁹ Fraserová, N./Honneth, A., *Přerozdělování nebo uznání?* Přel. A. Bakošová a M. Hrubec. Praha, Filosofía 2004. Originální vydání knihy vyšlo paralelně v němčině a angličtině: *Umverteilung oder Anerkennung?* Frankfurt/M., Suhrkamp 2003; *Redistribution or Recognition?* London, Verso Press 2003.

¹⁰ Hegel, G. W. F., *Fenomenologie ducha*. Přel. J. Patočka. Praha, Nakladatelství ČSAV 1960. Srov. Sobotka, M., *Stati k Hegelově Fenomenologii a Filosofii práva*. Praha, Univerzita Karlova 1992.

¹¹ Hegel, G. W. F., *Základy filosofie práva*. Přel. V. Špalek. Praha, Academia 1992; Honneth, A., *Leiden an Unbestimmtheit. Eine Reaktualisierung der Hegelschen Rechtsphilosophie*. Stuttgart, Reclam 2001 (v angl. překladu: *Suffering from Indeterminacy. An Attempt at a Reactualization of Hegel's Philosophy of Right*. Amsterdam, Van Gorcum 2000). Srov. s později rozpracovanými Honnethovými rozbory Hegelovy teorie: *The Pathologies of Individual Freedom: Hegel's Social Theory*. Princeton, Princeton University Press 2010.

Honnethova teorie zahrnuje jak rozbor *synchronních* aspektů boje o uznání, jež se odehrávají paralelně v jednom čase, tak i analýzy *diachronních* neboli *historických* aspektů. Mapuje negativní i pozitivní tendence historického vývoje sociálních konfliktů a krystalizace jednotlivých vzorců uznání a vytváří teleologickou koncepci moderních dějin, jež obsahuje dějinné společenské trendy v lokálním i mezinárodním rámci s jejich již výše zmíněnými normativními přesahy do budoucnosti, jež se projevují v požadavcích různých skupin osob na naplnění různých očekávání v oblasti sociálního uznání.¹²

Honneth přitom identifikuje tři základní roviny uznání, jež se dosud v evropských a některých dalších společnostech, zejména v zemích globálního Severu, v historickém vývoji utvořily. První sféra uznání se týká intimní sféry, konkrétně vztahů *uznání ve formě lásky a přátelství*.¹³ Intersubjektivní utváření jedince začíná v dětství

¹² Honneth, A., *Kampf um Anerkennung. Zur moralischen Grammatik sozialer Konflikte*, c. d.; Fraserová, N./Honneth, A., *Přerozdělování nebo uznání?*, c. d. Dále srov. Honneth, A., *Das Ich im Wir: Studien zur Anerkennungstheorie*. Frankfurt/M., Suhrkamp 2010 (v angl. překladu: *The I in the We*. Polity Press, v tisku); též, *Das Andere der Gerechtigkeit. Aufsätze zur praktischen Philosophie*. Frankfurt/M., Suhrkamp 2000; též, *Verdinglichung. Eine erkenntnistheoretische Studie*. Frankfurt/M., Suhrkamp 2005 (v angl. překladu: *Reification: A New Look at an Old Idea*. Oxford University Press 2008); též, *Desintegration. Bruchstücke einer soziologischen Zeitdiagnose*. Frankfurt/M., Fischer Taschenbuch Verlag 1994; též, *Der zerrissene Welt des Sozialen. Sozialphilosophische Aufsätze*. Frankfurt/M., Suhrkamp 1990 (v angl. překladu: *The Fragmented World of the Social: Essays in Social and Political Philosophy*. State University of New York Press 1995). Srov. také: Honneth, A./Rössler, B. (Hg.), *Von Person zu Person: Zur Moralität persönlicher Beziehungen*. Frankfurt/M., Suhrkamp 2008.

¹³ Kromě již uvedených Honnethových knih o uznání je zejména u první sféry uznání třeba zmínit význam psychoanalytických rozborů. K této problematice obecněji viz např.: Honneth, A., *Das Werk der Negativität. Eine psychoanalytische Revision der Anerken-*

ve vztahu k rodičům a dalším signifikantním druhým osobám. Vývojový proces, v němž je dítě uznáváno, však vyžaduje také jeho postupné osamostatňování od rodičů a získávání individuality. Podobně významné jsou pro osobnost člověka vztahy přátelství. Lze také říci, že první druh uznání je zároveň předpokladem pro realizaci dalších dvou druhů uznání.

Druhá sféra uznání je rovinou *právních vztahů*. Rozpadem uznání v hierarchické stavovské společnosti dochází k eliminaci uznání, jež bylo spjato s feudálním sociálním statutem. V moderní společnosti je každá osoba deklarativně právně uznána jako rovnoprávná na základě respektu, který je jí adresován, jelikož je pojmána jako osoba, jež je sama za sebe schopna autonomně a odpovědně rozhodovat. Z hlediska historického vývoje to znamenalo nejprve poskytování negativních individuálních práv majetným mužům. Jednalo se o kognitivní uznání obecných lidských vlastností specifikovaných daným kulturním kontextem a o výslednou sebeúctu každého občana s morální odpovědností. Významné je přitom rozvíjení právního uznání prostřednictvím *uznání ústavního*.

Třetí sféra uznání se týká *sociálního ocenění*, jež ohodnocuje specifické přínosy a výkony každého jedince. Na rozdíl od právního uznání, které se snaží uznávat obecné lidské vlastnosti, sociální ocenění se zaměřuje na specifičtější charakteristiky jednotlivých osob. Uznání má svoji afektivní povahu, která oceňuje jedinečné projevy osob. Na tomto základě se realizuje také jako mezilidská solidarita. Vztahem člověka k sobě samému je v tomto druhu uznání sebeocenění, jež je opět závislé na vztazích vzájemného uznání jedinců, v tomto případě na základě vzájemného ocenění osob.

nungstheorie. In: Bohleber, W./Drews, S. (Hg.), *Die Gegenwart der Psychoanalyse – Die Psychoanalyse der Gegenwart*. Stuttgart, Klett-Cotta 2001, s. 238–245.

Jak vyplývá z již uvedeného výkladu, tyto tři druhy vztahů nejsou historicky neměnné a mohou se postupně nejen reformulovat, ale také se mohou diferencovat do více druhů uznání, a to jak v lokálních kontextech, tak i v *mezinárodním prostředí*, v němž probíhá vzájemné uznání mezi státy. Současné ekonomické a finanční globální interakce, interkulturní střety a dialogy, problémy globální krize, evropská integrace a další transnacionální a nadnárodní procesy přitom vyvolávají potřebu vyrovnat se více než dosud s novým širším kontextem, v němž jednotlivé národní státy mají stále menší možnosti, jak čelit těmto výzvám izolovaně. Tato situace otevírá otázky větší teritoriální integrace a tím i otázky, jak nově definovat spravedlnost nejen na národní a mezinárodní rovině, ale také na rovině nadnárodní a globální.

Honneth své rozbory těchto zmíněných tematických okruhů postupně rozvíjí,¹⁴ přičemž poslední důležitou prací, v níž se k těmto otázkám vyjadřuje, je kniha *Právo svobody*, jež se nyní připravuje k vydání.¹⁵

* * *

Důležité je porozumět Honnethově teorii také v širším rámci paradigmatického uvažování. Honneth si podobně jako mnoho dalších kriticky zaměřených autorů uvědomuje nedostatky již překonaného paradigmatu práce,

¹⁴ K dalším aspektům Honnethova díla a k oblastem jeho zájmu viz Honneth, A./Hrubec, M., O kritice a uznání. Rozhovor Marka Hrubce s Axelem Honnethem. *Filosofický časopis*, 52, 2004, č. 4, s. 621–629; Basaure, M./Reemtsma, J. P./Willing, R. (Hg.), *Erneuerung der Kritik. Axel Honneth im Gespräch*. Frankfurt/M., Campus 2009; kulturní stránku jeho zájmů lze sledovat např. v publikaci: Honneth, A./Kemper, P./Klein, R. (Hg.), *Bob Dylan. Ein Kongreß*. Frankfurt/M., Suhrkamp 2007.

¹⁵ Honneth, A., *Das Recht der Freiheit. Grundriß einer demokratischen Sittlichkeit*. Frankfurt/M., Suhrkamp (v tisku).

jež je materialistickou redefinicí paradigmatu vědomí, tedy výše zmíněné koncepce vývoje ducha. Paradigma práce, jež bylo charakteristické pro ranou sociální kritiku od 19. století do druhé světové války a které se kritická teorie od třicátých let 20. století snažila psychoanalyticky a kulturalisticky doplnit, se stalo neudržitelným, neboť bylo založeno na instrumentálním vztahu subjektu ke světu.¹⁶ Subjekt opracovává svět a analogicky instrumentálně přistupuje k druhým *subjektům*, které se však pro něj při tomto přístupu fakticky stávají *objekty*. Paradigma práce umožnilo *kritiku* instrumentálního pojetí člověka jakožto objektu v kapitalistickém systému a rovněž kritiku člověka jakožto manipulovaného objektu koncentračních táborů druhé světové války a holocaustu, neumožnilo však formulaci pozitivního východiska z tohoto negativního stavu, neumožnilo *normativní* pojetí člověka.

Proto Honneth následuje Habermase a další auto-ry v jejich odklonu od nevyhovujícího přístupu „subjekt–objekt“ a v jejich příklonu k přístupu „subjekt–subjekt“. Intersubjektivní přístup umožňuje formulovat obojí: za prvé, kritiku deformovaných intersubjektivních vztahů mezi lidmi, přičemž je schopno postihnout celou škálu deformací od mírných až po silně patologické, jež byly dříve vyjadřovány subjekt–objektovým přístupem, a za druhé, pozitivní intersubjektivní vztahy v normativní teorii společnosti. Honneth se však vůči Habermasovi vymezuje, když vysvětluje, že lidé nejsou ke společnosti kritičtí primárně proto, že vidí rozpor mezi realitou a předem stanovenými normami konsen-

¹⁶ Těmto otázkám se Honneth věnoval již ve svém raném období: srov. Jaeggi, U./Honneth, A. (Hg.), *Theorien des Historischen Materialismus I*. Frankfurt/M., Suhrkamp 1977; Jaeggi, U./Honneth, A. (Hg.), *Arbeit, Handlung, Normativität. Theorien des Historischen Materialismus II*. Frankfurt/M., Suhrkamp 1980.

zuálného komunikativního jednání, jež formuloval Habermas, ale proto, že v praxi zakoušejí narušování sociálních norem, které si internalizovali v procesu socializace s druhými lidmi od svého dětství do dospělosti.

Tyto normy navíc nejsou pouze konsenzuálními normami vzájemné komunikace lidí, neboť jednak mezilidské vztahy zahrnují mnohem více než jen komunikaci a jednak nejsou primárně definovány jako konsenzuální. Spíše se jedná o institucionální normy vzájemného sociálního uznání lidí v pospolitosti, kteří čelí v kapitalistické společnosti různým konfliktním situacím, jež se v boji proti zneuznání snaží následně a pokud možno konsenzuálně řešit. Honneth proto nahrazuje konsenzuální teorii komunikativního jednání svou konfliktualistickou teorií sociálního uznání. Tato teorie přitom integruje koncepty práce a komunikace jako dílčí koncepty celkové teorie sociálního uznání.

* * *

S vybranými Honnethovými myšlenkami se čtenáři už měli příležitost seznámit také v českém jazyce, konkrétně se čtyřmi knihami, které již vyšly v ediční řadě „Filosofie a sociální vědy“. Již první svazek ediční řady, *Sociální filosofie a postmoderní etika*, přinesl výbor tří důležitých Honnethových studií, jež pojednávají o vývoji sociální filosofie a jejím významu pro kritickou teorii, dále o pojetí spravedlnosti vzhledem k nedostatkům postmoderní argumentace a konečně o Honnethově návrhu koncepce posttradiční pospolitosti, jež by naplnila požadavky na kritiku společenských nespravedlností a patologií.¹⁷ Druhou publikací byla již zmínovaná kniha, kterou Honneth napsal společně s Nancy

¹⁷ Honneth, A., *Sociální filosofie a postmoderní etika*, c. d.

Fraserovou, nazvaná *Přerozdělování nebo uznání?*¹⁸ Práce je výsledkem rozpracování a konkretizace Honnethovy teorie boje o uznání. Třetí knihou je výsledek transdisciplinárního výzkumného projektu, který Honneth realizoval se svým badatelským týmem filosofů, sociologů a psychologů na Ústavu pro sociální výzkum. Vyšla pod názvem *Zbavovat se svéprávnosti: paradoxy současného kapitalismu*¹⁹ a zkoumá paradoxy kapitalistické modernizace v západních zemích hlavně v posledních třech desetiletích. Ukazuje, že je sice důležité analyzovat krizové momenty společnosti, že je však také potřeba zkoumat jemnější problematiku, jež se vyznačuje jak pozitivními, tak i negativními vývojovými tendencemi společnosti. Právě tyto ambivalentní trendy vývoje poznamenávají také negativní krizové společenské trajektorie, a vyžadují proto komplexnější porozumění krizi. Dosud poslední, čtvrtou Honnethovou knihou, která vyšla v českém jazyce, je soubor jeho esejů *Patologie rozumu*. Zaměřuje se především na významné historické osobnosti kritické teorie a témata, jimiž se zabývali, přičemž některá z nich se dotýkají také současné problematiky.²⁰

Honnethovu teorii představují a rekonstruují rovněž dva texty českých autorů, kteří však přistupují k danému tématu každý ze své vlastní, odlišné perspektivy, a sledují tak jiný účel než naše kniha.²¹ Z tohoto důvo-

¹⁸ Fraserová, N./Honneth, A., *Přerozdělování nebo uznání?*, c. d.

¹⁹ Honneth, A. (ed.), *Zbavovat se svéprávnosti: paradoxy současného kapitalismu*. Přel. A. Bakešová. Praha, Filosofia 2007.

²⁰ Honneth, A., *Patologie rozumu. Dějiny a současnost kritické teorie*, c. d.

²¹ Prvním textem je stať Josefa Velka „Formální koncept mravnosti a politika uznání A. Honnetha“, která je úvodem k výše zmiňovanému výběru Honnethových textů *Sociální filosofie a postmoderní etika* (s. 7–26). Druhým textem je kniha Marka Hrubce *Od zneuznání ke spravedlnosti: kritická teorie globální společnosti a politiky* (Pra-

du jsme se rozhodli, že provedeme analýzu Honnethovy teorie a představíme ji v samostatné kolektivní monografii. Cílem je jak systematická rekonstrukce a prezentace hlavních myšlenek Honnethovy teorie, tak i poukázání na její meze a možnosti jejího dalšího rozvoje.

Náš výklad v knize, kterou držíte v rukou, reflektuje představené tematické oblasti analýz sociálních konfliktů z hlediska Honnethovy normativní teorie uznání.²² V první kapitole zaměřujeme svoji pozornost na pojetí historického vývoje uznání, zejména v západních společnostech. Koncentrujeme se na logiku vývoje uznání, jež je neodmyslitelně spjata s dělnickým hnutím, novými sociálními hnutími a dalšími progresivními skupinami osob. Gramatika uznání, jež z těchto tendencí vývoje vyrůstá, umožňuje rozvíjení jednotlivých vzorců uznání a tím i uznání osob, jež o uznání bojují. Ve druhé, třetí a čtvrté kapitole se zaměřujeme na tři druhy uznání, jež byly dosud artikulovány a institucionálně prosazovány. Nejprve, ve druhé kapitole, zkoumáme uznání v primární, intimní sféře mezilidských vztahů, tj. v oblasti lásky a přátelství. Tyto rozborů ukazují spe-

ha, *Filosofia* 2011). Zatímco účelem Velkova článku je kratší uvedení do Honnethových textů, které vyšly do roku 1996, účelem Hrubcovy knihy je formulovat autorovu vlastní kritickou teorii, jíž je výklad Honnethovy teorie podřízen, to znamená, že kniha ukazuje Honnethovu teorii v jejích kladných i problematických stránkách z hlediska autorových nároků na současnou kritickou teorii.

²² V zahraniční literatuře rozebírají inspirativně různé aspekty Honnethova díla např. příspěvky ve sborníku: Brink van den, B./Owen, D., *Recognition and Power. Axel Honneth and the Tradition of Critical Social Theory*. Cambridge, Cambridge University Press 2007. Obecné rozborů uznání zaměřené také na další autory lze najít in: Deranty, J.-P./Petherbridge, D./Rundell, J./Sinnerbrink, R. (eds.), *Recognition, Work, Politics*. Leiden, Boston, Brill 2007; Schmidt am Busch, H.-Ch./Zurn, Ch. F. (eds.), *The Philosophy of Recognition. Historical and Contemporary Perspectives*. Lanham, Rowman and Littlefield 2010.

cifické druhy vztahů uznání mezi dětmi a rodiči a různé partnerské druhy vztahů mezi dospělými osobami. Zabývají se také řečovými kompetencemi, jež se rozvíjejí od raného dětství, a zkoumají koncepci jazyka z hlediska teorie uznání. Ve třetí kapitole mapujeme druhou sféru uznání, již je právní uznání. Zkoumáme přitom jak rovné uznání osob, tak i uznání specifické, jež se zaměřuje na marginalizované skupiny. Čtvrtá kapitola sleduje třetí sféru uznání, která pod hlavičku sociálního ocenění zahrnuje problematiku ohodnocování pracovního výkonu, úspěchu na trhu, sociálního původu a také solidaritu. Kapitola ukazuje rozdělování a přerozdělování sociálního ocenění v oblasti práce a občanské společnosti. Pátá kapitola zkoumá uznávající konstitucionalismus, jenž se týká uznání na úrovni ústavy. Přináší porozumění ústavnímu uznání, kterému je věnována stále větší pozornost, neboť návrhy ústavních smluv na národní, makroregionální (např. evropské) i globální rovině jsou v poslední době předmětem mnoha sporů. V poslední, šesté kapitole se věnujeme uznání na mezinárodní a globální rovině, neboť komunikační, dopravní, ekonomická a kulturní globalizace a následná globální finanční a ekonomická krize ukázaly značný význam transnacionálních a globálních tendencí vývoje a zásadní problémy s nimi spjaté. Taková situace vyžaduje redefinici mezinárodní teorie a formulaci teorie globálního uznání.

Na samotný závěr knihy připojujeme jako přílohu Honnethovu významnou studii „Integrita a zneuznání“.²³ Jde původně o habilitační přednášku pronesenou na frankfurtské univerzitě, která byla následně rozpracována. Honnethova studie na malém prostoru nejen

²³ Originální vydání: Honneth, A., *Integrität und Mißachtung. Grundmotive einer Moral der Anerkennung. Merkur*, 42, 1990, H. 501, s. 1043–1054.

vyznačuje hlavní směry jeho vlastního myšlení, ale také naznačuje další témata, jimž se Honneth věnuje či je formuloval jako důležitá pro svůj další výzkum.

Přestože provádíme systematický výklad Honnethovy teorie, nemůžeme pochopitelně postihnout všechny cesty, jimiž se jeho myšlení ubírá. Můžeme však vyznačit hlavní trajektorie jeho teorie a ukázat, kde jsou její meze a jakým způsobem by se mohla dále rozvíjet. Žádná teorie pochopitelně nemůže být dokonalá, proto vyžaduje další reformulace, jež umožní její přesnější a hlubší artikulaci. Honnethovu teorii uznání považujeme za jeden z nejvýznamnějších teoretických počínů – ne-li přímo za nejvýznamnější – v současné filosofii a sociálních vědách, který si zaslouží další rozpracování. Doufáme, že výklad Honnethovy teorie, který zde předkládáme, napomůže nejen k pochopení této teorie uznání, a tím i k porozumění zásadním tendencím v současné kritické teorii společnosti, ale také k načrtnutí normativních možností, jak se vypořádat se současnými problémy sociálního a kulturního zneuznání a s nimi spojenými společenskými patologiemi.

* * *

Děkujeme Axelovi Honnethovi za konzultace při psaní této knihy. Dík náleží také dalším kritickým teoretikům a ostatním autorům, kteří nám pomohli upřesnit mnohé myšlenky, především těm, kteří se zúčastňují mezinárodní konference o kritické teorii „Philosophy and Social Science“, jež se každý rok koná v Praze v prostorách Akademie věd ČR.